

LADA DRAŽIN TRBULJAK □ Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

LADA DRAŽIN TRBULJAK □ Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

sl. 1 Instalacija sadržava mapu svijeta i šest fotografija na aluminiju, izložena na Biennalu u Veneciji 2001. godine.

Autorica Laura Horelli, Helsinki (r. 1976.), živi u Frankfurtu;
Current Female President, 2001.

1a Chandrika Kumaratunga,
Sri Lanka (1994. -);

1b Mary McAleese, Irska (1997. -);

1c Vaira Vīķe - Freiberga,
Latvija (1996. -);

1d Mireya Moscoso, Panama (1999. -);

1e Tarja Halonen, Finska (2000. -);

1f Gloria Macapagal - Arroyo,
Filipini (2001. -)

Zamislimo davnu prošlost. Ali, onu stvarno davnu prošlost kada su prvi ljudi živjeli na Zemlji. Mogli bismo reći prvi muškarac i prva žena. On je valjda lovio, a ona uzgajala razne plodine. No, kada bi se to moglo zamisliti recimo da je svatko od to dvoje želio napraviti muzej i za budućnost sačuvati dokaze o svojoj egzistenciji, što bi svatko od njih pohranio u taj muzej? Muškarac valjda luk, strijelu i koplje, a žena motiku, glineni lonac... Nisu li neolitski grobovi zapravo najraniji i najmanji "muzeji" u kojima su njihovi "kustosi" za budućnost pospremili one predmete koji ih sada najbolje predstavljaju budućim naraštajima i čovječanstvu? Muškarci su pokapani s oružjem, a žene s nakitom.

Netko će reći da je ta podjela na praksu "muških" i "ženskih" muzeja pretjerana simplifikacija i znanstveno neutemeljena. Ovakvo pojednostavljenje moglo bi biti napadano sa svih pozicija. Onih radikalno feminističkih i onih mačističkih, ali i onih umjerenih na obje strane. No, situacija na terenu govori da u takvim pojednostavljenjima ipak ima i mrvica istine. Muzeji žena novoga su dana i još treba vidjeti što će sve u njima biti predstavljeno dok su muzeji muškaraca valjda svi oni koji pokazuju sve ono što su muškarci izmislili od kotača do atomske bombe. Razmišljajući samo u okvirima srednje struje, bez pretjeranog polemiziranja, neka pitanja koja su pokrenuta unatrag nekoliko godina, koja govore o zastupljenosti žena u umjetnosti i stvaranju povijesti, ipak neke stvari osvještavaju, barem na razini "političke korektnosti". Za neke profesije danas je nemoguće reći da su samo muške profesije ako to rade jednako dobro i žene. Nužno se postavlja ravnopravno on/ona ispred naziva takvih poslova. Znamo da u engleskom jeziku postoje mnoge profesije kao fireman, fisherman, policeman, cameraman, (superman) koje se sada nužno ako se odnose na djelatnice, moraju navesti kao policewoman (superwoman) ili kao cameraperson he/she. Možda će se s vremenom politička korektnost uvesti i u povijest umjetnosti pa će tamo gdje se ne zna tko je autor, npr. prehistorijskih slika pisati umjetnik/umjetnica. Jer, tko može sa sigurnošću reći da Wilendorfska Venera nije autoportret ili rad žene umjetnice? Sve one freske Altamire, Lascauxa, saharke slike životinja, žena i muškaraca do sada su slikali umjetnici - lovci, a nigdje nije rečeno da su to možda slikale umjetnice - domaćice.



Trebalo bi pitati Guerilla Girls, grupu umjetnica i profesionalki iz svijeta umjetnosti¹ koje se gotovo petnaestak godina svojim akcijama po njujorškim ulicama i muzejima i plakatima koji ukazuju na rasizam i seksizam u muzejima zalažu protiv diskriminacije, što misle o tome. U nekim intervjuima navode podatak da su u poznatoj knjizi H.W. Jansona *Povijest umjetnosti* sva izdanja sadržavala navedena imena oko 2300 umjetnika, a tek nakon smrti autora napravljena je revizija potaknuta promijenjenom svijesti o ulozi žena i tada je 1991. godine uvršteno 19 umjetnica. Naravno, u svom radikalizmu one će reći da bi prema tome kako su do sada bile predstavljene žene u povijesti umjetnosti, od sada pa daljnjih 400 godina umjetnice morale činiti 99 posto svih izložaba, knjiga o umjetnosti i muzejskih akvizicija kako bi se izravnali računi za učinjene nepravde. Navedeni primjeri, iako bi njih moglo biti i više, uglavnom se odnose na druge razvijenije sredine u kojima je svijest o pitanjima ravnopravnosti spolova davno pokrenuta, ali svoju kulminaciju i pozitivne rezultate bilježe tek unatrag posljednjih desetak godina. U sredinama manje razvijenim od nas stanje je vjerojatno još nekoliko puta gore od onoga što možemo zamisliti. Kulturna i politička emancipacija žena u Hrvatskoj, izborna je pravno i deklarativno još prije gotovo šezdeset godina, međutim potaknuti onime što se događa u osviještenim sredinama učinilo nam se je zanimljivim napraviti svojevrsnu inventuru i provjeriti kakvo je stanje u vlastitoj "obećanoj" sredini. Istražiti je li bolje ili gore od onoga idealno zamišljenoga na papiru, postoji li uopće svijest o tome da nešto treba promijeniti ili pak to nikoga posebno ne zanima.

1 Guerilla Girls. *Bedside Companion to the History of Western Art*, Penguin Books, 1998.



Statistika koja bi se bavila prikupljanjem i analizom podataka zastupljenosti žena u muzejima do sada nije postojala, pa ne možemo tako jednostavno niti ustanoviti kako se u proteklom stoljeću mijenjao broj zaposlenih u muzejima. Prvi podaci o muzejskom kadru, što bi značilo i prvi podaci o ženama u muzejima, počeli su se objavljivati tek sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Dokumentacija i kartoteka muzeja i zbirki kao i kartoteka muzejskih radnika u MDC-u² postala je temelj *Adresara muzeja u Jugoslaviji*³, koji je prvi put 1972. godine donio popis stručnih muzejskih radnika. Početkom osamdesetih provelo se nekoliko analiza u kojima su iskorišteni podaci o stručnom muzejskom kadru,⁴ ali koje nisu donijele pregled strukture zaposlenih prema spolu. Sredinom osamdesetih kao prilog u časopisu *Informatica Museologica* objavljuje se *Registar muzejskih radnika, kustosa muzeja i galerija Hrvatske*, predstavljen kao "prvi pokušaj sustavnijeg i obimnijeg pregleda muzejskog kadra"⁵, koji će nam zaista prvi put dati cjelovit popis svih naših muzealaca.

Što znamo o generacijama kustosica od osnutka prvih muzeja pa do 1950. godine, do kada je osnovano četrdeset i sedam muzeja u Hrvatskoj? Osvrćemo se na ovo razdoblje, jer naša povijest muzejske djelatnosti ne spominje imena kolekcionarke, osnivačica, ravnateljica i slavni prvih kustosica.⁶ Premda su žene sudjelovale u radu muzeja, očito je da je zanimanje kustosica (imajući na umu to što nazivi stručnih zvanja još nisu ustaljeni) bilo prilično rijetko, pa su stoga te naše prve kustosice gotovo nepoznate. Kažemo gotovo, jer je tragove njihova ustajna i često nadahnuti istraživanja sigurno moguće pronaći u arhivima koje brižljivo čuvaju naši muzeji.



Fotografije kustosica koje mr. Dubravka Peić Čaldarović spominje u tekstu objavljenom u ovom tematskom broju pokušali smo potražiti u fototekama muzeja u kojima se spominje da su radile, kao i u Hrvatskom državnom arhivu. Uspjeli smo pronaći samo jednu - akademske slikarice Zdenke Sertić.

Premda se broj žena u muzejima u drugoj polovici dvadesetog stoljeća povećavao, pa ih sve više nalazimo i na rukovodećim mjestima,⁷ ipak dokumentiranje i istraživanje ne/prisutnosti žena u povijesti naših muzeja nije bilo posebno poticano, unatoč tome što su ti podaci važni za povijest ne samo muzeja nego i kulture. Novija istraživanja kojima su se bavile kustosice Hrvatskoga povijesnog muzeja, mr. Lucija Benyowsky i mr. Dubravka Peić - Čaldarović upoznat će nas tek krajem devedesetih s društvenim položajem žena u razdoblju osnivanja i rada prvih muzeja, kao i povijesnih, društvenih i političkih okolnosti zbog kojih su žene i njihova uloga u povijesti ostajale često nedovoljno istaknute i poznate. Iskustvo L. Benyowsky u skupljanju predmeta za izložbu *Život i djelo Marije Kumičić* bilo je istodobno i nastavak skupljanja muzejskih predmeta vezanih uz povijest gospojinskih/ženskih društava u Hrvatskoj. Za tu "zbirku žena u ormaru" (kamo ju je pospremala dok je pripremala izložbu, pa ju je tako simpatično i nazivala, op.a) kaže da bi jednog dana mogla postati nukleus jedne povijesne zbirke koja bi obrađivala povijest života i rada žena u hrvatskoj povijesti. Izložbe iz povijesti hrvatskih žena tek se potkraj devedesetih postupno postavljaju u našim galerijama, ali ne i u muzejima. Pri tome isključivo mislimo na tematska povijesna istraživanja, a ne i na umjetničke izložbe. Izložbe koje ne tretiraju nužno teme iz povijesti tek su ovih godina počele ulaziti, rekli bismo, kroz mala

2 vidi: *Kartoteka muzejskih radnika u MDC - u.* // Bilten Informatica museologica, 2 (1970.), str.15. Urednik A. Bauer spominje da se u suradnji s Referalnim centrom Sveučilišta u Zagrebu, a na poticaj UNESCO-a i ICOM-a, u Muzejskom dokumentacijskom centru radilo na dopuni kartoteke muzejskih radnika SFRJ.

3 vidi: *Adresar muzeja u Jugoslaviji.* // Muzeologija. 12 (1972.), str.1-161.

4 Jednu anketu u prvoj polovici 1979. godine proveo je MDC na inicijativu Muzejskog savjeta Hrvatske i trebala je pokazati stanje stručnog kadra s obzirom na ukupan broj zaposlenih radnika svih profila i broj zaposlenih stručnih radnika prema temeljnim strukama. Podaci objavljeni u *Informatica Museologica*, 1980. (2-3), str. 61 - 71.

Drugu je anketu proveo USIZ grada Zagreba 1981. godine i prikupljeni su podaci iz dvadeset i tri zagrebačka muzeja donijeli pregled stanja kadrova s obzirom na strukturu zaposlenih po stručnoj spremi, dobi, stažu i zanimanju. Vidi: Lapaine, Damjan. *Pregled stanja kadrova u zagrebačkim muzejima.* // *Informatica Museologica*. 1/2 (1983.), str. ?

5 vidi: Zgaga, Višnja, *Registar muzejskih radnika Hrvatske.* // *Informatica Museologica*. 1/2, 3/4 (1985.)

6 *Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj*, zbornik tekstova izlaganih na Stručnom skupu u Osijeku 11. - 12. prosinca 1997. Samo jedan tekst posvećen je stručnoj djelatnosti direktorice, počasne konzervatorice i kustosice Gradskog muzeja Karlovac. vidi: Albanež, Nikola. *Iva Vrbanić - počeci stručnog muzejskog djelovanja u Karlovcu*, str.36.

7 Važno je napomenuti da je poslije drugog svjetskog rata nastupio sasvim novi odnos prema ženama u muzejima. Pa tako na rukovodećim mjestima u zagrebačkim muzejima 1972. godine nalazimo žene za koje možemo reći da su svojom djelatnošću obilježile ovo razdoblje: Zdenka Munk - Muzej za umjetnost i obrt, Jelka Radauš - Ribarić - Etnografski muzej, Lelja Dobronić - Hrvatski povijesni muzej, Lea Ukrainčik - Umjetnički paviljon, Vesna Barbić - Atelje Meštrović, Nela Schmidihen - Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne biblioteke, Renata Gotthardi - Škiljan - Kabinet grafike, Ljerka Sokol - Poštansko telegrafski telefonski muzej (PTT)

8 Ova izložbom bila je dio projekta *Žene i mediji* koji je prije četiri godine pokrenula Grupa za ženska ljudska prava, B.a.B.e. - Budi aktivna, budi emancipirana, i nisu je radili kustosi Muzeja grada Zagreba.

9 Podatak Leonide Kovač preuzela sam iz materijala Ženskog umjetničkog centra Electra, Zagreb

10 Korišteni podaci iz kataloga izložbe *U susret Muzeju suvremene umjetnosti* (30 godina Galerije suvremene umjetnosti, MTM i GGZ, Zagreb, 1986. Za podatke koji se odnose na izložbenu djelatnost Muzeja suvremene umjetnosti u razdoblju od 1986. - 2001. zahvaljujem Ivni Jelčić, dokumentaristici - administratorici Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu.

11 Venecijanski biennale i Jugoslavenska moderna umjetnost, 1895. - 1988., galerije grada Zagreba, 1988.

12 <http://www.irisid.com/rbeck/frame.html>

13 *Svim ženama i muškarcima koji su uzastojali u isticanju različitog* posveta je knjige: Jane R. Glaser; Artemis A. Zenetou (ur.) *Genders Perspectives: essays on women in museums*. Washington; London: Smithsonian Institution Press, 1994.

14 *Museum News* (The Journal of the American Association of Museums) je u više navrata objavio ne samo pojedinačne tekstove već i tematske blokove posvećene ovoj temi: Richardson, Brenda. *Berkeley and the Women's Movement*. // *Museum News*. 51, 7, 1973., str. 40-44. Taylor, Kendall. *Room at the Top*. // *Museum News*, lipanj 1984., str. 31-37. *Women as Museum Leaders* // *Museum News*, veljača 1985., str. 20-41. *Making a Difference* // *Museum News*, srpanj/kolovoz 1990., str. 37-50. *Women in Museums* (A Progress Report). // *Museum News*, ožujak/travanj 1997., str. 34-41.



vrata u naše muzeje, poput izložbe *Pitam se, pitam, može li i drugačije?* postavljene u Muzeju grada Zagreba.⁸

Možda bi nam iscrpnija istraživanja i promijenila neka naša ustaljena mišljenja, kao što je naprimjer činjenica da brojčani podaci o prisutnosti žena u muzejima još uvijek ne znače da su žene prihvatile izazov veće mogućnosti profesionalnog sudjelovanja u ravnopravnom stvaranju muzeja. Vjerojatno je mnogima promaknula činjenica da su na izložbi *125 vrhunskih djela hrvatske umjetnosti* koja je 1995. godine postavljena u Domu hrvatskih likovnih umjetnika u Zagrebu i koja je obuhvatila jedno stoljeće likovne umjetnosti u Hrvatskoj bili izloženi radovi 116 umjetnika i 9 umjetnica.⁹ Za utjehu trenutačno je i u Muzeju moderne umjetnosti u New Yorku na ponešto reduciranoj izložbi izbora iz kolekcije moguće vidjeti tek rad jedne umjetnice, Meret Oppenheim. Muzej suvremene umjetnosti u Zagrebu je od 349 samostalnih izložaba postavljenih u razdoblju od 1955. do 2001. godine izlagao radove 55 umjetnica u odnosu na 368 umjetnika, što je samo 15 posto.¹⁰ Koliko su umjetnice bile u prošlom stoljeću zastupljene na međunarodnim izložbama, tek djelomično nam mogu ilustrirati podaci da je na venecijanskom Biennalu samostalno izlagala samo Milena Pavlović Barilli 1936. godine, dok su ostale žene bile članovi u grupnim predstavljajima, kao selektori (komesari) ne pojavljuju se nikada i tek povremeno kao pomoćnice naravno selektora - muškaraca.¹¹ Koliko je izložba *Stoljeće promjena* osvijetlila i sudjelovanje žena u kulturnom kontekstu Hrvatske prošlog stoljeća mogli su dočarati neki muzejski predmeti - haljina s početka 20. stoljeća (MUO), domoljubna brise - lepeza, Musikalische Skizzen iz 1917. godine skladateljice Dore



Pejačević, knjiga *Priča iz davnine* iz 1926. godine i tintarnica Ivane Brlić Mažuranić, kazališni kostim Milke Trnine, London, početak 20. stoljeća, kapa društva *Hrvatska Žena* i haljina s pojasom, oko 1945. godine, crno-bijela fotografija dr Savke Dabčević Kučar iz 1970. g., Petrine pletilje i vez autorice Doroteje Jakupić... Ali, pođimo dalje i vidimo gdje se sve pojavljuje lik žene - na novčanici od 100 austrougarskih kruna, fotografiji *Pogon prve domaće tvornice "Lacet"*, *tvornice vrpca i čipki*, ženskim listovima za modu, plakatima, fotografijama vješanja skojevki, fotografijama članova Vlade (3 ministrice) i inauguraciji predsjednika Stipe Mesića (Milka Mesić)...Sve u svemu oko četrdesetak predmeta, a na izložbi je bilo ukupno postavljeno 674 muzejskih predmeta.

Ali, brojke i nisu uvijek presudne. Poznata privatna Galerija Beck koja u svojim prostorijama nudi i radove suvremenih hrvatskih umjetnica nije smatrala važnim da na svoje [www stranice](http://www.beckgallery.com)¹² među fotografijama radova svojih umjetnika koje nude na prodaju uvrsti i fotografije radova svojih umjetnica. Možda je ipak presudnija svijest o tome.

Mnoge žene umjetnice, znanstvenice, književnice, povjesničarke umjetnosti i u našoj sredini su našle načine da individualno, samosvjesno i potpuno originalno postave pitanja i potraže odgovore u potrazi za različitim.¹³

A, nakon primjera nekih drugih muzejskih publikacija,¹⁴ u tu je potragu za različitim krenula i *Informatica Museologica*.



IN SEARCH OF THAT WHICH IS DIFFERENT

The cultural and political emancipation of women was won, legally and on a declarative level, almost sixty years ago. However, prompted by events in milieus with a greater level of awareness, we felt that it would be interesting to draw up an inventory of sorts and check the state of affairs in our own "promised" land and to examine whether it is better or worse than the ideal set out on paper, whether there exists any awareness of changes that need to be made, or whether no one is particularly interested. There has yet been no statistical record or analysis of the representation of women in museums, so that it is not a simple task to determine the way in which the figures for museum employees changed during the past century. The first data concerning museum staff, and therefore also the first information concerning women in museums, were published as late as in the seventies. If we look at the period from the formation of the first museums to 1950, a period when 47 museums were founded in Croatia, we see that historical records make no mention of women collectors, women founders, women as

heads or famous first curators. Although women took part in the work of museums, it is obvious that the profession of female curators (or corresponding professions before the term curator was formally adopted) was very rare, so that our first women curators are almost unknown.

Although the number of women in museums in the second half of the 20th century was greatly increased, so that we even come across them in top museum positions, the documentation and research of the presence of women in the history of our museums was not particularly encouraged although this information is important not only for the history of museums, but also for the history of our culture. It is obvious that numbers concerning the presence of women in museums do not by themselves mean that women have accepted the challenge of greater possibilities for their equal professional participation in creating museums. It was only at the end of the nineties that new research threw light on the social position of women in the period when museums were founded, as well as on the historical, social and political circumstances that led to a situation where women and their role in history remained less well known or insufficiently stressed. Exhibitions from the history of Croatian women began to be shown in our galleries - but not in museums - at the end of the nineties. By this we mean only thematic historical studies, and not art exhibitions. Exhibitions that do not necessarily treat historical themes have only recently, and rather shyly, begun to appear in our museums. Nevertheless, it is important to note that many women artists, scholars, writers, historians of art and curators in our midst have found ways of individually, self-assertively and originally posing questions and seeking answers not only with respect to women's sensibility, but also with respect to a search for something different.